

Idősödés: új kihívások a gazdaság és társadalom számára¹

Zalai Csaba²

DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2026_1_8

A demográfiai folyamatok valamely gazdaság és társadalom kardinális jelentőségű jellemzői. A fejlett és a közepesen fejlett országok lakosságának korstruktúrája drámai módon megváltozik. Egyre inkább az idősebb emberek teszik ki a népesség növekvő hányadát. E rendkívül széles körű hatásokkal járó irányzat az idősödés³. Már évtizedek óta jelen van, ám a következő évtizedekben bontakozik ki igazán.

Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya bicentenáriumi, tudományünnepi hónapjának nagy érdeklődés mellett megtartott zárórendezvénye 2026. február 26-án, az azonos című Nemzeti Kutatási Program első eredményeire alapozva, kivételesen időszerű témaköröket tárgyalt⁴. A konferencia délelőtti szakasza az idősödés demográfiai és makrogazdasági problémáit, a délutáni szakasz pedig a nyugdíj kutatás területeit tekintette át. Az alábbiakban a konferencia elhangzott előadásai kerülnek röviden bemutatásra⁵.

Bálint Lajos (Pécsi Tudományegyetem, KSH KKI): *Időskori halandóság Magyarországon: az élen járók és a leszakadók* című előadása kiemelte: a rendszerváltást követő javulás ellenére Magyarországon a felnőtt és időskorú mortalitásban tartós és növekvő területi különbségek figyelhetők meg. A prezentáció a magyar halandóság szubregionális (megyei) polarizációját vizsgálta az élenjáró Budapest és a leszakadó Borsod-Abaúj-Zemplén példáján keresztül 1980–2024 között. Bár a várható élettartam mindkét térségben nőtt, a különbségek is növe-

1 A tanulmány az azonos című Nemzeti Program keretében készült.

2 zalai.csaba@uni-nke.hu

3 A témakörrel kapcsolatos, a legutóbbi években megjelent hazai szakirodalomból ld. Halmai 2014, 2023, 2024, Kovács 2024, Kovács – Varga 2019, Reiff – Simonovits 2022, Simonovics 2024, Spéder 2025.

4 A rendezvény társszervezője a Magyar Közgazdasági Társaság volt. Az MTA Székház Felolvasóterme teljesen megtelt, egyidejűleg a távollévő érdeklődők streamelés révén is kapcsolódhattak a konferenciához.

5 Köszönettel tartozom a konferencia szervezőinek és előadóinak a szöveg összeállításában nyújtott segítségükért. Az elhangzott előadások remélhetőleg mielőbb írásos formában is hozzáférhetőek lesznek. A konferencia teljes anyaga elérhető a következő linkeken: <https://www.youtube.com/watch?v=LvzUyTp8amM&t=8941s>, illetve <https://www.youtube.com/watch?v=Ce905XJirXY&t=1955s>

kedtek. Az előadás kontúr-dekompozíciós módszert alkalmazott a különbség kezdeti (örökség) és trend komponensekre történő, életkor és halálokok szerint felbontására. A különbségek mögött kezdeti eltérések és eltérő fejlődési pályák állnak. A férfiaknál a fiatalabb korcsoportokban megfigyelhető javulás Borsod megye felzárkózását támasztotta alá, ugyanakkor az időskori halandóság jelentősen növelte a különbségeket. A nőknél a divergencia markánsan trendvezéreltnek bizonyult, és nem korlátozódott kizárólag az időskorra. Halálokok szerint a kardiovaszkuláris és daganatos betegségek voltak a meghatározók a különbségek alakulásában. A kardiovaszkuláris mortalitás mindkét nemnél jelentős mértékben hozzájárul a különbségekhez, különösen az idősebb korcsoportokban. A daganatos halálozás szerepe a nők esetében kiemelkedő a divergencia alakulásában. A fiatalabb korcsoportokban bizonyos halálokok (elsősorban a külsődleges és légzőszervi okok) a különbségek csökkenéséhez járulnak hozzá. Az eredmények azt mutatják, hogy a területi egyenlőtlenségek dinamikája erősen életkor- és halálokok-specifikus. Összességében, a halandóság alakulása nem egyszerű felzárkózási folyamat, hanem komplex, és csak részben időskori krónikus mortalitáshoz kötődő divergencia.

Gál Róbert (Budapesti Corvinus Egyetem, KSH KKI): *Idősödő társadalom az idősek arányának növekedése nélkül* című előadásában bemutatta: az elmúlt két és fél évtizedben Magyarország népessége számottevően idősödött. Emelkedett a medián életkor (37,2 évről 43,2 évre); nőtt a 65 évesek és idősebbek aránya a népességben (14,7 százalékról 20,5 százalékra). Ebben az idősödő népességben azonban nem nőtt az idősek tekinthető emberek aránya, mert az aktív életszakasz és az időskor határa jelentősen felfelé tolódott. Utóbbit azzal mérjük, hogy miként alakult az adott naptári évben a munkaerőpiacot végleg elhagyók átlagos életkora (másként: az effektív nyugdíjkorhatár vagy átlagos kilépési életkor). Az effektív nyugdíjkorhatár 1998 és 2023 között 55,5 évről 63,3 évre emelkedett. Ez 25 év alatt 7,8 év, évente átlag 3,7 hónap, naponta 7,5 óra. Mindez azt jelenti, hogy az átlagos aktív korú egy nap 24 órával lett idősebb, de csak 16,5 órával került közelebb az átlagos kilépési életkorhoz. Olyannyira, hogy a mindenkori effektív nyugdíjkorhatáron mért hátralévő várható élettartam nemhogy nem nőtt, hanem kifejezetten csökkent (25,0-ról 22,6 évre). Bár a 65 év felettiek aránya emelkedett, azok aránya, akik a mindenkori effektív nyugdíjkorhatárnál idősebbek, némileg még csökkent is. A magasabb aktív életkorokban várható élettartam általános növekedését a munkaerőpiac gyakorlatilag teljes mértékben felszívta. E folyamatok akkor zajlottak le, amikor a nyugdíjkorhatárra érők iskolai végzettség szerinti összetétele jelentősen megváltozott. A ma nyugdíjba vonulók lényegesen iskolázottabbak, mint a két és fél évtizeddel ezelőttiek voltak, mivel a mai 55–64 évesek számottevően hosszabb időt töltöttek az iskolapadban, mint azok, akik negyedszázada voltak 55–64 évesek.

Spéder Zsolt (Pécsi Tudományegyetem, KSH KKI): *Szubjektív idős-kor-határ: Az idős-korhatár meghatározásának következményei* című előadásában a „menyire idősek a társadalmak” kérdést kutatva új, az időskorra vonatkozó küszöbértéket, a szubjektív idős-korhatár bevezetését javasolja. Az alkalmazott eljárás

rás kapcsolódik más szubjektív értékeléseket alkalmazó – például a szubjektív egészségi állapot vagy a szubjektív szegénység – széles körben elterjedt eljárásokhoz. A szubjektív idős korhatár (SZIK) a válaszadók észlelésein, illetve az egyes országokat jellemző makrotársadalmi viszonyokon (várható élettartam, nyugdíjba vonulás átlagos életkora, stb.) alapul. A SZIK meghatározásához a European Social Survey (ESS) 2018-as adatgyűjtését használták fel. Elemzési eredményeiket összehasonlították más jól bevált, széles körben elterjedt idősödési mutatókkal, ami új betekintést nyújt az idősödő társadalmakba. 30 országból összesen 45 304 válaszadó válaszolt az ESS2018 által gyűjtött „Körülbelül hány éves korban érik el a nők/férfiak az időskort?” kérdésre. A szubjektív idős korhatárt többszintű lineáris v modellekkel becsülték. Az eredmények azt mutatták, hogy a nem, az életkor, az iskolázottság, a párkapcsolati és munkaerőpiaci státusz, a szubjektív egészségi állapot és az étellel való elégedettség jelentősen emeli a szubjektív idős korhatárt. Összehasonlításképpen kiszámították az ugyanabban az évben az Eurostat adatbázisból származó alapvető mutatókat: a 65 év felettek arányát és a várható életkor szerinti idősök arányát. A három megközelítés különböző méretű populációkat határolt körül. Jelentős különbségek vannak az idős népesség arányában a halandósági táblán alapuló (prospektív) és a szubjektív öregségi küszöbértékek szerint is. A szubjektív idős korhatár és a várható életkor szerinti definíciók szerinti népességi arányok közelebb álltak egymáshoz, mint a konvencionális 65. életév alapján számolt idős népesség. Az európai országok összehasonlításakor megfigyelhető egyes főbb különbségek a következők: Ausztriában a 65 éves és idősebb nők aránya 20,9%, míg Magyarországon 22,6%. A szubjektív idős korhatár alapján az idős nők aránya Ausztriában 12,9%, Magyarországon pedig 21,2%. Horvátországban a 65 éves és idősebb nők aránya 23,2%, ami kissé eltér az olasz nők arányától (24,9%). A szubjektív megítélés alapján azonban az idős nők aránya Horvátországban 26,0%, míg Olaszországban alacsonyabb (17,7%). A népesség véleményét figyelembe vevő, szubjektív idős korhatár új perspektívából látatja az idősödési folyamatot, és bár nem kérdőjelezi meg a témával kapcsolatos hagyományos megközelítéseket, de felveti azok finomításának igényét. Am az időskor küszöbértékeinek meghatározása relevanciájának megállapításához további kutatások szükségesek.

Halmai Péter (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Nemzeti Közzolgálati Egyetem) *Az idősödés makroökonómia* című előadásában bemutatta: az idősödés folyamata bonyolult gazdasági mechanizmusok révén fejti ki hatásait. Azok fő dimenziói a gazdasági növekedés, a közpénzügyek, illetve a szélesebb értelemben vett gazdaságpolitikai feltételrendszer alakulása.

A *gazdasági növekedés* (pontosabban annak egyensúlyi pályája, a potenciális növekedés) hosszabb távú meghatározó strukturális tényezői a rendelkezésre álló munkakínálat mennyisége és szerkezete, illetve a teljes tényezőtermelékenység alakulása. *Munkaerő-piaci oldalról* az idősödés maga után vonhatja az aktív munkavállalók számának mérséklődését, amely munkaerőhiányt eredményezhet. A *munkakínálat* mennyisége mellett alapvető jelentőségű annak

összetétele. Az idősődéssel párhuzamosan növekvő jelentőségű az időskori munkavégzés növekvő aránya, amely – az érintettek megfelelő egészségi állapota esetén – jelentős mértékben ellensúlyozhatja a negatív gazdasági hatásokat. Hosszú távon a növekedési potenciál döntő tényezője az európai országokban is a *teljes tényezőtermelékenység* (TFP) alakulása. A strukturális tényezők (munkakínálat, TFP) a *növekedési potenciál fenntartható dinamikájának a meghatározó tényezői*. Alapvető kapcsolódó és feltárandó kérdések: hogyan alakulhat az idősebb munkaerő termelékenysége; milyen hatást gyakorolnak a változások az innovációra, mint a termelékenység központi faktorára, a technológiai változások az idősebb munkavállalókra; milyen szerepe lehet előbbieken az államnak az átképzési programok révén; milyen szerepet tölthet be a home office és a távmunka az idősödés időszakában. A termelékenységi másik dimenziója, a tőkeakkumuláció, s a *tőkeintenzitás* azon alapuló *növekedése* (tőkemélyülés, capital deepening). A tőkefelhalmozás dinamikája keretében elemezni szükséges az idősödés *kamatlábakra és megtakarításokra* gyakorolt hatását is. A társadalom korösszetételének változása negatívan befolyásolhatja az adott nemzetgazdaság megtakarítási szintjeit, tőkefelhalmozási rátáját, s negatív konzekvenciákat eredményezhet a beruházási ráta tekintetében is. (Alapvetően érintheti továbbá a kamat természetes rátáját.) Ugyanakkor nyitott gazdaságok esetében a nemzetgazdaságok belső akkumulációs potenciálján túl meghatározó a határon át történő tőkevonzás képessége. Abban a recipiens gazdaság oldaláról hosszabb távon ugyancsak a teljes tényezőtermelékenység alakulása a meghatározó. (Nem tagadva a beruházási klíma, benne a gazdaság és a jogrendszer stabilitása kiemelkedő szerepét.)

Az idősödés növekedési hatásai áttekintése során kiemelt figyelmet igényel a *szekuláris (korszakos) stagnálás* lehetséges összefüggéseinek elemzése. A termelékenység lassulás a fejlett országokban az elmúlt évtizedekben szinte feltartóztathatatlan folyamatként érvényesült. A kiemelkedő innovációs vívmányok ellenére, ahogyan a *termelékenységi paradoxon* e jelenségeket összefoglalja. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a termelékenység dinamikájának mérséklődése együttesen elkerülhetetlenül növekedéslassulást eredményezhetnek. Előbbiekre alapozva vizsgálható az idősödés potenciális növekedési pályákra gyakorolt hatása. Mindezek során kiemelt szempont a növekedés gazdasági, társadalmi és környezeti *fenntarthatóságának* elemzése, kiemelt súllyal a gazdasági fenntarthatóságra.

A gazdasági növekedés mellett központi jelentőséggel bír az idősödés *közpénzügyekre gyakorolt hatásának a feltárása*. Az időskori függőségi ráta várható növekedése előbbieket meghatározó tényezője. Különös figyelmet igényel a *nyugdíjrendszer* beható, a fenntarthatóságot középpontba állító elemzése, a lehetséges rendszerszintű megoldások áttekintése. Ugyanakkor, az egészségügyi, az idősgondozási és a képzési kiadások alakulása is szorosan összefügg az idősödés folyamatával. Előbbiek változásainak a hatásai egyaránt azonosítandók a közpénzügyek jövőbeli alakulásának a feltárásához. Fontos feladat az úgynevezett *fenntarthatósági rés* és kezelési lehetőségei bemutatása a közpénzügyi rendszerben.

A munkaerő-piaci részvétel növelése, a munkával töltött életszakasz meghosszabbítása és a termelékenység növelése az idősödés kihívásai gazdaságpolitikai kezelésének kulcsfontosságú elemei. Az „ezüst gazdaságban” rejlő potenciál kihasználása, az azt előmozdító strukturális reformok megvalósítása a növekedés és a költségvetési pufferek újjáépítése központi jelentőségű tényezők a demográfiai ellenszél időszakában.

Czeczeli Vivien (Nemzeti Közszolgálati Egyetem) *Idősödés és közpénzügyek* című előadása a témakör egyik meghatározó fontosságú makroökonómiai dimenzióját fogta át. A fennálló gazdasági struktúrák és közpénzügyi modellek tartós népességnövekedésre optimalizáltak, így a demográfiai fordulat alapjaiban kérdőjelezi meg fenntarthatóságukat. A népességfogyás az aggregált kereslet visszaesése, a változó fogyasztási szerkezet és a csökkenő beruházási hajlandóság révén rontja a növekedési kilátásokat, ezzel veszélyeztetve a költségvetési egyensúlyt. Mindezt súlyosbítja a fiskális mutatók Európa-szerte, az idősödéstől függetlenül is, romló tendenciája.

A költségvetés bevételi oldalán a csökkenő munkaképes korú népesség szűkíti az adóalapot. Ennek kiváltása más adónemekkel szintén nem jelent egyértelmű megoldást: a tőkejövedelmek adóztatása visszavetheti a beruházásokat és az innovációt, a fogyasztási típusú adók hatékonyságát pedig a fogyasztás szerkezeti eltolódása korlátozza. Feszültségforrásként jelenik meg, hogy a prognózisok alapján a kiadások növekedési üteme tartósan elszakad a bevételektől és a GDP-bővüléstől. A szükségszerűen emelkedő egészségügyi és nyugdíjkiadások mellett kialakuló fiskális trade-off, egyidejűleg a szűkös források miatt választani kell: a jelenlegi generációk jóléte, vagy a jövő fejlődése (az oktatás és az innováció) kerülnek-e finanszírozásra. Az állandósuló fiskális deficit az adósságfenntarthatóság irányába mutatnak.

Az államadósság elemzésekor az implicit mutatókat kell előtérbe helyezni a jövőbeli kötelezettségek átláthatósága érdekében. Az adósságfenntarthatóság kulcsa a növekedési ráta (g) és a kamatláb (r) viszonya. Mivel a kutatások azt igazolják, hogy a növekedés várhatóan gyorsabban lassul a kamatszintnél ($g < r$), fennáll a hólabda-effektus veszélye. Ez alapján a jóléti igények miatt növekvő deficit és a kamatterhek önmagukat gerjesztve emelkedhetnek. A költségvetések stabilizálása tehát a következő időszakban megkövetelheti az elsődleges többletek fenntartását, valamint az eddigi struktúrák jelentős újragondolását.

Marton Ádám (Nemzeti Közszolgálati Egyetem) *Idősödés és termelékenység* című előadásban kiemelte az ágazati szerkezeti, az innovációs és a fiskális csatornák jelentőségét. Azaz: az idősödés és a termelékenység kapcsolata nem korlátozódik kizárólag a két hagyományos tényezőre, a munka- és a tőke-termelékenységre. A munkatermelékenységet a munkaerő összetételén, illetve a munkaerő kínálatának átalakulása révén is érinti a társadalom korstruktúrájának változása. Mindazonáltal a munkatermelékenység egyéni (és ezáltal aggregált szintű) megítélése bizonytalan, azt számos olyan tényező befolyásolja, mint a munkakör jellege, a munkatapasztalat, az egészségügyi állapot, a meglévő készségek vagy a munkavállaló komplementaritása. A tőke-termelékenység-

get a megtakarítások szerkezetének átalakulása mellett a tőkeminőség változása (egyben a kockázatvállalási kedv átalakulása) és a tőkemélyülés mérséklődése is befolyásolhatja. A legújabb kutatások szerint az idősödés hatásai a technológiai fejlődéssel részben kiegyenlíthetők. Az innovációs aktivitás változása az egyes ágazatokban eltérő mértékben jelentkezhet. Az ágazati átalakulásra gyakorolt hatás azonban már a fogyasztási szerkezet változásával elkezdődhet, amely a nemzetgazdaság strukturális változását és az erőforrás-allokáció ágazatok közötti módosulását eredményezheti. Az egyes csatornák különböző hatásmechanizmusai révén az idősödés termelékenységi hatásai – különösen makrogazdasági szinten – komplex keretrendszerben, különösen a technológia szerepének figyelembevételével vizsgálhatók megfelelően.

Horváth Gábor (Költségvetési Tanács) *Hazai közpénzügyek és az idősödés* című előadása kivételes izgalmas témakörre irányult. Az Európai Unió által két évtized óta készített Idősödési Jelentés (Ageing Report) kiadványok előrejelzéseinek evolúciója két tanulsággal szolgál Magyarország számára. Egyrészt igazolódik a demográfiai várakozások pontossága, másrészt kiderül, hogy az idősödés társadalmi terheit részben a 2000-es, 2010-es évek nyugdíjkifizetéseket érintő reformjai, részben a 2010-es évek munkapiaci reformjai révén egyelőre sikerült a korábban prognosztizáltnál kedvezőbb szinten tartani. A nyugdíjrendszer kiadásait növelő 13. és 14. havi nyugdíj bevezetése mellett is maradnak olyan lehetőségek az államháztartásban, amelyek még a következő szükségsszerű nyugdíjreformot megelőzően szolgálhatják a felkészülést, fékezhetik a fenntarthatóság erodálódását. Ennek egyik alapja lehet a nyugdíjrendszer kiadásait fedező bevételek egyértelműbb és következetesebb dedikálása, a bevétel/kiadás arányok szélesebb körű publikálása. Ez a közpolitikai vitákhoz is kínálna szakmai muníciót, s a társadalom tájékoztatásához is fogódzót nyújtana, potenciálisan növelve a rendszer hosszú távú fenntarthatóságának növeléséhez szükséges – akár kényelmetlen – döntések elfogadottságát. Bár a foglalkoztatás további bővítésére már kevesebb a mozgástér, annak ösztönzése szintén segítheti a fenntarthatóságot. Ezek a lépések a fogyasztásösztönzésre hajlamos költségvetési politika hatásainak ellensúlyozására is üdvözlendők volnának. A Galí-López-Salido-Vallés-modell következtetései és a magyar adatok alapján ugyanis a likviditási korlátos – a transzfereket azonnal elköltő – háztartások nagyobb aránya a társadalomban eredményessé teszi a rövid távú fogyasztásbővülést – gazdasági növekedést – célzó kormányzati kiadásokat, így a döntéshozók erre való csábítása nagyobb. Márpedig az idősödés az eddigi tapasztalatok alapján növeli az ilyen háztartások arányát.

Kovács Erzsébet (Budapesti Corvinus Egyetem), a konferencia délutáni szekciójának bevezető előadása *a társadalombiztosítási folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek alapkérdéseit* vette sorra. Rámutatott arra, hogy a finanszírozás, a fenntarthatóság és a méltányosság tekintetében nincsen egyértelműen jó gyakorlat a fejlett országokban. A nyugdíjrendszerek lehetnek befizetéssel vagy szolgáltatással meghatározottak, függetlenül attól, hogy tőkefedezeti elven vagy folyó finanszírozás útján működnek. Ez négy főbb elvi rendszer megkülönböz-

tetését teszi lehetővé. A magyar társadalombiztosításban a befizetési oldalon nincsen tőkefelhalmozás, a kifizetéseket, a szolgáltatást pedig képlet alapján számítják ki.

Az előadó kiemelte, hogy az egyének számára is jobban tervezhető és átlátható nyugdíjrendszer lenne hasznos. A társadalombiztosítási járulék befizetésének egyéni számlán történő feljegyzése és erről rendszeres tájékoztatás küldése nagy előrelépés lenne a pénzügyi tudatosság növelése érdekében. Ez már az átfogó nyugdíjreformot megelőzően megvalósulhatna akár a pontrendszeres nyilvántartás, akár a befizetések forintban történő vezetése révén.

Reiff Ádám (Budapesti Corvinus Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem KRTK-KTI) előadásában *a magyar nyugdíjrendszer rövid- és középtávú kihívásait* mutatta be, kitérve az alkalmazott feltevésekre és eredményekre. Az előadás elején elhangzott, hogy mennyire fontos dezaggregált adatokra épülő, modell-alapú előrejelzések készítése a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának értékeléséhez. Az utolsó ilyen, nyilvánosan dokumentált becslés a Freudenberg-Berki-Reiff (2016, MNB Working Paper) tanulmányban bemutatott kivétel volt, amely eredményeit azóta is gyakran idézik a nyugdíjtémájú szakmai vitákban. Az akkori előrejelzés szerint a rendszer hozzávetőleg a 2030-as évek közepéig önfenntartó maradna, mivel az egymás utáni években várt hiányok és többletek nagyjából kiegyenlítenék egymást.

Ez a helyzet azonban mára – a feltételek változása, így pl. a nagymértékű járulékcsökkentés, a 13. és a 14. havi nyugdíjak bevezetése miatt – már nem áll fenn. A nyugdíjrendszer jelentős hiánnyal működik, és a rendszer reformja – amennyiben van erre politikai szándék – nem várhat a 2030-as évek közepéig. Jelentősebb reform végrehajtásához azonban társadalmi és politikai konszenzusra lenne szükség, amely rövid távon nem tűnik reálisan elérhetőnek. Az előadás végén az előadó néhány olyan lehetőséget ismertetett, amivel már rövid távon, a jelentősebb változtatások megtervezése és bevezetése előtt is javítani lehetne a helyzeten.

Branyczki Réka (Tárki, Eötvös Loránd Tudományegyetem KRTK KTI) *Méltányos és igazságos-e az állami nyugdíj jelenlegi rendszere a felnőtt lakosság szerint Magyarországon?* című előadásában egy 2024-es kérdőíves kísérlet eredményeit ismertette, amelyben a válaszadók fiktív nyugdíjasok számára határoztak meg egy igazságosnak vélt állami havi nyugdíjat (ezer forintban) és helyettesítési rátát (százalékban). A válaszadók arról is döntöttek, hogy két fiktív nyugdíjas közül kinek csökkentsék a 13. havi nyugdíját egy kényszerű megszorítás esetén. A hipotetikus nyugdíjasokról a következő információk álltak rendelkezésre: nem, életkor, szolgálati idő, fő foglalkozás az aktív évek során, családi állapot, gyermekek száma és a megtakarítások mértéke.

A válaszok mozgatórugója a fiktív nyugdíjasok foglalkozása volt: minél magasabb keresetű volt a nyugdíjas, annál magasabb nyugdíjat véltek igazságosnak a válaszadók, ugyanakkor magasabb helyettesítési rátát határoztak meg a korábban alacsony keresetű nyugdíjasoknak és a kényszerű nyugdíjcsökkentéssel is a korábban jobban fizetett foglalkozásúakat célozták. Összességében az

előadó azt találta, hogy széles körű társadalmi egyetértés van a jelenlegi keresetarányos nyugdíjrendszer legitimitása tekintetében, ugyanakkor van igény az újraelosztásra a nyugdíjrendszeren belül.

Simonovits András (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) előadásának címe a *Nyugdíjmegállapítás és -indexálás Magyarországon*, ennek jelenlegi megvalósulását mutatta be és kritikai szempontból elemezte annak problémáit.

Rámutatott, hogy minden nyugdíj megállapítása évében *indulónyugdíj* volt, amelynek értéke a korhatáron vagy a Nők40 programban visszavonulók számára a valorizált és degresszált életpálya-kereset és a szolgálati időskála szorzata. A valorizálásban alkalmazott nettó átlagbér-index felfelé torzított, a járulékalap-plafonja 2013-tól megszűnt, és a degresszió küszöbértékei a bérinfláció következtében relatíve elértéktelenednek.

A már megállapított nyugdíj az előző évi nyugdíj indexált értéke, amelynek két szélső esete a bér és az ár szerinti indexálás, közbülső eset a kettő kombinációja, a vegyes (svájci) indexálás. A bérindexálás előnye, hogy a nyugdíjas jövedelmi pozíciója együtt mozog („együtt sírnak és együtt örülnek”) a dolgozókéval; hátránya, hogy adott skálaszorzó esetén sokkal többbe kerül, mint az árindexálás.

Az előadó által megállapított következmény az, hogy 2010 óta az árindexálás teszi olcsóbbá a nyugdíjrendszer működtetését, ám ezzel párhuzamosan kielezi az újabb és a régebbi nyugdíjasok közti különbségeket. A 13. és a 14. havi nyugdíj csak ideiglenesen tompítja a feszültségeket, legalább az utóbbit degresszíven kellene folytatni.

Tóth G. Csaba (Eötvös Loránd Tudományegyetem KRTK-KTI) *Mennyit ér a munkaerő, avagy nettó vagy bruttó az emberi tőke?* című előadásában Gál Róbert Ivánnal és Pieter Vanhuysse-szel közös kutatásuk eredményeit ismertette, amely az emberi tőke elszámolásának módszertani kérdéseire kapcsolódott. A legtöbb kutatás arra a következtetésre jut, hogy az emberi tőke értéke jelentősen meghaladja a fizikai tőke értékét egy gazdaságban. Ám miközben a fizikai tőke esetében a tőke működtetésének költségeit általában figyelembe veszik, az emberi tőke standard becslései során „bruttó” definíciót alkalmaznak, amely nem veszi figyelembe, hogy a munkaerő fenntartásának is vannak költségei.

A kutatók azt vizsgálták meg, miként változnak az emberi tőkére vonatkozó becslések, ha az nettó módon kerül elszámolásra. Ehhez a hátralévő élettartam során várható munkajövedelem jelenértékét csökkentik – több különböző forrástól – az emberi tőke fenntartásához szükséges fogyasztás jelenértékével. Eredményeik azt jelzik, hogy a nettó emberi tőkére adott becslések globálisan 50-80 százalékkal alacsonyabbak a szokásos bruttó becsléseknél.

Vékás Péter (Budapesti Corvinus Egyetem) előadásában *Új, több populáció együttes mortalitási előrejelzésére szolgáló eljárást* ismertetett, melyet Szentkereszti Gáborral közösen dolgozott ki, és publikált egy vezető nemzetközi aktuárius folyóiratban. Hangsúlyozta, hogy a mortalitás előrejelzése a demográfusok számára többek között a népesség, a nyugdíjárulék-fizetők és nyugdíjasok lét-

számának előrejelzése, az aktuáriusok számára pedig a nyugdíj- és életbiztosítási kötelezettségek pontosabb becslése miatt fontos.

Rámutatott arra is, hogy a hagyományos idősorelemzési megoldások, például az ARIMA, országcsoportok esetén nem kezelik jól a keresztmetszeti és területi összefüggéseket. Ezért panel- és térökonometriai módszereket alkalmaztak a széles körben használt Lee–Carter és a Li–Lee mortalitás előrejelző modellek időfüggő paramétereinek becslésére. Elemzésük 22 európai ország 1960 és 2019 közötti adataira épült. Az eredmények alapján a javasolt eljárások az országok nagy többségében pontosabbnak bizonyultak a szokásos ARIMA-modelleknél.

Banyár József (Budapesti Corvinus Egyetem) *A gyermeknevelés költségeinek figyelembevétele a nyugdíjrendszer reformjában* című előadásában hangsúlyozta, hogy a nyugdíjrendszert más időskálán lenne célszerű vizsgálni, mint az emberi élet történéseit. Az alap időegység itt ugyanis nem az év, hanem a generáció. Emiatt, bár az egyén számára úgy tűnhet, hogy a nyugdíjrendszer „mindig is létezett”, valójában azonban néhány generációval ezelőtt vezették csak be, így nagyon fiatal ez a rendszer. Történelmileg még valójában nem bizonyított, így egyáltalán nem biztos, hogy még sok generáción át fennmarad. Sőt, a jelenlegi történések, és azok a jellemzők, amelyeket a többi előadásban is tárgyaltak, egyre sűrűsödő problémákat mutatnak.

Az eltérően „folyó” idő itt is megtévesztő: emberi léptékben néhány év alatt e problémák csak kicsit súlyosbodnak, vagyis kezelhetőnek tűnnek. Azonban egyáltalán nem látszik, hogy ezek a problémák valaha is enyhülnének. Sőt, valószínű, hogy azok súlyosbodni fognak, mert a mai, folyó finanszírozású állami nyugdíjrendszer működési elvében ellentmondás van, ami azt a megszűnés felé mozgatja. Az ellentmondás lényege, hogy a rendszer arra az implicit feltételezésre épül, hogy mindig születik elég gyermek, azonban valójában ez ösztönzi azt, hogy egyre kevesebb szülessen. A rendszerből sokkal kedvezőbb nyugdíjat kap az, akinek nincs gyermeke, mint aki egyet, vagy több gyermeket vállal. Mindez olyan körülmények között zajlik, amikor a fejlett világban egyre költségesebb a gyermekvállalás. Miközben annak lényegében nincs gazdaságilag értelmezhető haszna - legalábbis egyéni szinten, a szülők vonatkozásában, hiszen a gyermekek „gazdasági hasznát”, pont a nyugdíjrendszer révén „társadalmassították”.

Mindez éles ellentétben van az emberiség történetének korábbi évszázadaival (és sok fejlődő ország jelenlegi tapasztalatával), amikor is a gyermekvállalás jellemzően „nyereséges vállalkozásnak” számított. Ez a helyzet azonban világszerte kezd megszűnni. Nem meglepő tehát, hogy az egész világon csökken a termékenységi ráta - igaz, különböző szintekről indulva. Emiatt ilyen elven működő nyugdíjrendszer valójában önmaga felszámolása felé tart. Az ez irányú folyamatot mozgást folyamatos nyugdíjkorhatár emelés, a nyugdíjak szintjének és időtartamának folyamatos zsugorodása) Banyár megállíthatatlannak tartja. Hacsak nem változtatják meg a rendszer alapelvét úgy, hogy a gyermeknevelést megtérülő - mégpedig a nyugdíjban megtérülő - beruházássá változtatják.

Az elhangzott előadásokról élénk és tartalmas szakmai vita bontakozott ki. A közelmúltban megindult Nemzeti Program első eredményeinek bemutatása, valamint a további kutatások kijelölt fő irányai méltán keltettek jelentős figyelmet nemcsak a közgazdaságtudomány művelői körében, hanem a hazai és nemzetközi társadalmi-gazdasági kérdések iránt érdeklődők szélesebb közösségében is. A vizsgált témakör elsőrendű szakpolitikai jelentőségű, sőt valójában nemzeti sorskérdés, hiszen közvetlenül érinti a gazdasági-társadalmi modell fenntarthatóságát, a költségvetési stabilitást és a generációk közötti igazságosságot. A folyamatok pontos feltárása, valamint a megoldásokat és előrelépési lehetőségeket szolgáló, tudományosan megalapozott javaslatok kidolgozása a terület kutatóinak kiemelt feladata.

Mindezek mellett fontos hangsúlyozni, hogy ezek a kérdések az Európai Unió számára is egyre jelentősebb stratégiai kihívást jelentenek. Az idősödés, a nyugdíjrendszerek fenntarthatósága, a humántőkemegújulás és a munkaerőpiaci szerkezetváltás uniós szinten is olyan rendszerszintű problémák, amelyek hosszú távon meghatározzák a közös gazdaságpolitika mozgásterét, az uniós költségvetési keretek stabilitását és az Unió versenyképességét.

Magyarország és a közép-európai régió számára különösen nagy jelentősége van annak, hogy e kérdések napirendre kerüljenek uniós szinten, és hogy a lehetséges megoldások közös európai eszközökben és politikákban formálódjanak, ideértve az uniós források célzott bevonását is. E régió országai hasonló demográfiai pályákat, munkaerőpiaci kihívásokat és költségvetési korlátokat tapasztalnak, így számukra kulcsfontosságú, hogy az EU olyan keretrendszereket alakítson ki, amelyek a tagállamok közös érdekére épülve segítik a fenntartható nyugdíj és jóléti rendszerek kialakítását.

A konferencia során lezajlott eszmecsere egyértelműen jelezte, hogy a szakmai közösség részéről megvan a szándék és a kapacitás arra, hogy a döntéshozatal számára magas színvonalú, bizonyítékokon alapuló szakpolitikai ajánlásokat fogalmazzon meg. A következő évek egyik legfontosabb feladata éppen az lesz, hogy a nemzeti és európai szintű megközelítések összehangolásával és uniós finanszírozási lehetőségek célzott felhasználásával olyan válaszok születzenek, amelyek hosszú távon is biztosítják a társadalmi és gazdasági rendszerek stabilitását. ■

Irodalomjegyzék

1. Halmai Péter (2014) *Krízis és növekedés. Európai modell, strukturális reformok*, Akadémiai Kiadó, Budapest
2. Halmai Péter (2023) Sustainable Growth, Growth Potential : Tendencies of Potential: Growth in the European Union, *Public Finance Quarterly* 69: 1 pp. 46-63.
3. Halmai, Péter (2024) *Fenntarthatóság a közgazdaságtanban. Kiindulópontok és megválaszolendő kérdések*, In: Halmai, Péter (szerk.) *Fenntarthatóság a közgazdaságtudományban: Elméleti alapok, alkalmazások*, Budapest, Budapesti Metropolitan Egyetem, Akadémiai Kiadó pp. 11-46.
4. Kovács, Erzsébet ; Varga, Veronika (2019) Adathullámok egészségről, idő-södésről, nyugdíjba vonulásról: Joint Share User Conference and Budapest Pension Seminar, *Biztosítás és Kockázat* 6: 4 pp. 42-55.
5. Kovács, Erzsébet (2024) *Hosszabbodó élettartam: öröm vagy kockázat?* In: Kutasi, Gábor (szerk.) *Domi esse et in Europa et in mundo : Ünnepi tanulmányok a 70 éves Halmai Péter tiszteletére*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó (2024) pp. 637-642.
6. Reiff, Á ; Simonovits, A. (2022) *Időskori társadalmi egyenlőtlenség – nyugdíj-egyenlőtlenségek Magyarországon*, In: Szabó-Morvai, Á; Pető, R (szerk.) *Munkaerőpiaci tükrök 2022 : társadalmi egyenlőtlenség és mobilitás*, Budapest, HUN-REN KRTK KTI (2023) pp. 190-194.
7. Simonovits, András (2024) A népességöregedés kihívásai és újraelosztás a nyugdíjrendszerben, *Közgazdasági Szemle* 71: 7-8 pp. 833-849.
8. Spéder Zsolt (2025) **Európa törékeny népesedési helyzete a globális világban, Magyar Tudomány, 10. szám 1954-1965. o. <https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.10.10>**